

De dyre børn

Ritt Nygaard

Indledning

Denne artikel har fokus på intrafamiliære fordelingsstrategier i økonomisk udsatte børnefamilier. Artiklens overordnede fund er, at det børne-relaterede forbrug i økonomisk udsatte familier prioriteres meget højt på bekostning af forældrenes forbrug. Man kan sige, at børn fra økonomisk udsatte familier relativt set har et meget stort forbrug, mens deres forældre som konsekvens heraf har et minimalt forbrug. Denne skævvridning i forbruget genfindes ikke i de økonomisk mere velstillede familier, hvor fordelingen er mere ligelig, idet både børn og forældres behov prioriteres højt. *Men hvorfor fordeles de økonomiske ressourcer ikke mere lige mellem forældre og børn i de økonomisk udsatte familier?*

På den ene side virker det indlysende, at fattige familier må spare på nogle områder for at få økonomien til at hænge sammen. På den anden side kan det undre, at familiernes medlemmer ikke ”løfter i flok”. Traditionelt set beskrives familiesfæren jo netop som værende kendetegnet ved kærlighed, loyalitet og solidaritet, og der burde således ikke være vindere og tabere i familien. Nutidens forældre er imidlertid generelt meget optagede af at gøre det godt for deres børn. Som Zelizer udtrykker det, er Vestens børn ”economically worthless but emotionally priceless” (Zelizer 1994). Og den empiriske analyse viser da også, at favoriseringen af det børnerelaterede forbrug i de økonomisk udsatte familier i høj grad er et resultat af nogle bevidste prioriteringer fra forældrenes side, og ikke, som man måske kunne forledes til at tro, et resultat af styrende børn eller forældrenes irrationelle forbrug.

Artiklens overordnede formål er i forlængelse heraf at skabe en dybere og mere nuanceret forståelse af baggrunden for favoriseringen af det

børnerelaterede forbrug i økonomisk udsatte familier. Dette har jeg valgt at gøre ved at tage udgangspunkt i de områder af de økonomisk udsatte familiers forbrug, der skiller sig markant ud i forhold til de økonomisk mere velstillede familiers forbrug, både i forhold til motivationen og følelserne bag forbruget og i de mere konkrete handlemuligheder.

Gennem forældrenes udtalelser omkring deres oplevelse af familiens forbrug og deres situation i øvrigt får vi indblik i, hvilken motivation, hvilke følelser og strategier samt tvang og pres bl.a. pga. mangel på handlemuligheder, der ligger bag familiernes forbrug og ikke mindst bag favoriseringen af børnenes behov i de økonomisk udsatte familier.

Den empiriske analyse er specielt koncentreret omkring børneforbruget. Eftersom artiklens problemstilling tager afsæt i de intrafamiliære fordelingsprincipper, er det den del af børneforbruget, som formidles gennem forældrene, der er i fokus. Jeg vil forsøge at bygge bro mellem børneforbrugsforskningen på den ene side og børnefattighedsforskningen på den anden side. Konkret tager jeg udgangspunkt i forholdet mellem forbrug, børn og udsathed. Eftersom det er de intrafamiliære fordelingsstrategier, jeg ønsker at afdække, har jeg dog anlagt et forældreperspektiv.

I det efterfølgende afsnit gives en kort præsentation af artiklens empiriske grundlag, hvorefter jeg i afsnittet om *tidligere undersøgelser* præsenterer nogle af de undersøgelser, der ligeledes har afdækket skæve forbrugsprioriteringer i økonomisk udsatte familier. Det næste afsnit om *forbrugets sociale betydning* fungerer som indledning til den empiriske analyse, der falder i tre dele. Afslutningsvis kommer konklusionen, der samler på analysens resultater samt forholder sig til mulige langsigtede implikationer af de skæve prioriteringer i de økonomisk udsatte børnefamilier.

Empirisk grundlag

Analysens empiriske grundlag¹ omfatter 25 semi-strukturerede interviews med børnefamilier bosiddende i en forstad syd for København, et interview med en lokal beboerrådgiver, samt et fokusgruppelinterview med 3 lærere fra en af de lokale skoler. Af de 25 familier er 17 kategoriseret som

¹ Empirien stammer fra et større nordisk komparativt projekt om udsathed og forbrug i de nordiske velfærdssamfund. Det nordiske projekt kører i samarbejde mellem Socialforskningsinstituttet (SFI), Socialhögskolan i Lund samt Statens Institut for Forbruksforskning i Oslo (SIFO), og er finansieret under velfærdsforskningsprogrammet af Nordisk Ministerråd.

økonomisk udsatte på baggrund af deres rådighedsbeløb, mens de resterende 8 børnefamilier er kategoriseret som etablerede på baggrund af, at disse har to lønindtægter, hvorved vi vurderer, at de tilhører den danske middelklasse². Børnefamilierne repræsenterer den sociale og etniske sammensætning i området, dog med det forbehold, at familier med større sociale problemer (misbrug m.v.) er sorteret fra. Alle familierne har hjemmeboende børn mellem 2 og 18 år, og alle med undtagelse af en enkelt familie har et eller flere børn i skolealderen.

Denne artikels empiriske analyse behandler de økonomisk udsatte familier, idet jeg analyserer grundlaget og motivationen for favoriseringen af det børnerelaterede forbrug i disse familier. På trods af, at de etablerede børnefamilier ikke er konkret præsenteret i analysen, spiller de en afgørende rolle, idet de fungerer som sammenligningsgrundlag i forhold til de økonomisk udsatte børnefamilier. Artiklens overordnede fund, forskellene i de intrafamiliære prioriteringer, er således fremkommet på baggrund af sammenligninger mellem de etablerede og de udsatte familiers prioriteringer af forbrug. I forsøget på at forklare bevæggrundene for de økonomisk udsatte familiers skæve prioriteringer har jeg, som tidligere nævnt, valgt at fokusere på de områder af disse familiers forbrug, der adskiller sig markant fra de etablerede børnefamiliers. På denne måde har jeg anvendt de etablerede børnefamilier, som eksponent for en traditionel familieforståelse, hvor goderne fordeles ligeligt³, mens jeg har forsøgt at skabe en dybere forståelse af de udsatte familiers ”skæve” prioriteringer ved at fokusere på forskellene mellem forbrugsstrategierne i de etablerede og udsatte familier.

Tidligere undersøgelser

Også den belgiske sociolog Thierry Kochuyt har interviewet økonomisk udsatte børnefamilier for at opnå dybere indsigt i forholdet mellem økonomisk udsathed og forbrug (Kochuyt 2004). På linie med nærværende studie fandt Kochuyt, at det børnerelaterede forbrug blev favoriseret i disse familier på bekostning af forældrenes forbrug. Kochuyts forklaring på

² De etablerede børnefamilier har 10-12.000 dkr. i gennemsnitligt månedligt rådighedsbeløb, mens de udsatte børnefamilier har 4-5.000 dkr. Med rådighedsbeløb menes de økonomiske midler, der er tilbage, når alle faste udgifter er betalt. Rådighedsbeløbet skal således dække f.eks. dagligvarer, tøj, fritidsaktiviteter, frisør, sundhedsudgifter m.v.

³ I de etablerede familier er der råd til at prioritere både børnenes og forældrenes behov højt.

skævvridningen i den intrafamiliære fordeling i de fattige børnefamilier er, at forældrene skaber deres egen identitet i rollen som den gode forsørger via formidlingen af børneforbruget, samtidigt med at de skaber et kærligt og loyalt forhold til børnene. Ifølge Kochuyt skal man forstå de økonomisk udsatte forældres prioriteringer som en meningsfuld handling, idet forældrene tilvælger en identitet som den gode, kærlige, opofrende forsørger frem for en rolle som passiv apatisk offer for en vanskelig økonomisk situation. Formidlingen og opprioriteringen af børnenes forbrug, på bekostning af forældrenes egne behov, giver ikke bare børnene bedre muligheder i forbrugssamfundet og et omsorgsfuldt forhold til børnene, men sikrer også forældrene en mere anerkendt rolle i et samfund, hvor forbrug regnes for at være identitetsskabende. I sit studie danner Kochuyt et begreb om ”kunstig velstand” (*artificial affluence*) til at indfange relativiteten i de udsattes børns ”rigdom”. Med dette begreb understreges, at selvom disse børn lægger beslag på størstedelen af familiens forbrug, kan de ikke betegnes som rige ud fra den nationale børnestandard.

Kochuyts begreb om ”kunstig velstand” er brugbart på den danske empiri, og en stor del af de konkrete empiriske resultater fra Kochuyts studie er også i overensstemmelse med de danske analyseresultater, hvorved de er med til at underbygge af fundet af de skæve intrafamiliære prioriteringer i økonomisk udsatte børnefamilier. Til gengæld ønsker jeg at nuancere Kochuyts forklaringsmodel, idet jeg ikke mener, at de skæve prioriteringer i de økonomisk udsatte familier hovedsageligt er motiveret af forældrenes behov for en identitetsskabende rolle i samfundet. Jeg er enig i, at favoriseringen af det børnerelaterede forbrug i høj grad må ses som en bevidst prioritering fra de udsatte forældres side, men jeg mener i højere grad, at forældrene motiveres til de skæve prioriteringer i forsøget på at undgå forskellige uønskede effekter af deres økonomiske situation, både i forhold til deres børn og i forhold til dem selv. Det er således min tese, at forældrenes favorisering af det børnerelaterede forbrug i højere grad handler om at undgå bestemte negative effekter af fattigdommen end om at skabe et kærligt forhold til børnene og en personlig identitet.

Kochuyt er imidlertid ikke den eneste, der har påvist tendenser til et skævvredet forbrug til børnenes favør i økonomisk udsatte familier. I et studie af økonomiske beslutninger i familier viser Bonke (1997), at forældre forsøger at beskytte deres børn mod de negative effekter af fattigdom, når familien kommer under fattigdomsgrænsen. Og ligeledes finder Sloth (2004) i et studie af børns oplevelse af at leve i familier med

lav indkomst, at en del børn i økonomisk udsatte familier oplever, at de er ”godt med” i forhold til det ydre (synlige) forbrug, som f.eks. tøj, mobiltelefoner og fritidsaktiviteter. Dermed er disse børn i stand til at opretholde en facade som værende nogenlunde ”normale” i mange situationer.⁴ Disse børn giver også i flere tilfælde udtryk for, at forældrene køber mindre til sig selv, for at der kan blive mere til dem.

Fundet af den skæve intrafamiliære fordeling i økonomisk udsatte børnefamiliers forbrug er således ikke nyt i en dansk sammenhæng, men selve spændingsfeltet mellem forbrug-børn-udsathed er ikke særlig undersøgt. Dette hænger dels sammen med, at børneforbrugsforskningen ikke har fokuseret ret meget på de børn, der af økonomiske årsager har en vanskeligere tilgang til forbrug. Og dels sammen med, at børnefattighedsforskningen ikke har haft tradition for specifikt at se på børneforbruget, men derimod mere har været koncentreret omkring at kortlægge børnefattigheds udbredelse⁵ og dens negative konsekvenser, specielt i relation til den sociale arv. Den mindste enhed i børnefattighedsforskningen har således ofte været familien, hvorved den udsattes families forbrug er blevet skåret over én kam. Grundlaget for at foretage skæve prioriteringer til børnenes favør internt i økonomisk udsatte familier er derfor ikke særlig godt belyst. Da den skæve fordeling, som tidligere nævnt ikke blot kan tolkes som et resultat af nogle styrende børn, men derimod i høj grad som et resultat af nogle bevidste prioriteringer fra forældrenes side, er det helt essentielt at få afdækket forældreperspektivet for at kunne opnå en dybere og mere nuanceret forståelse af børnefamiliers forbrug og udsathed. Ved at inddrage både forbrugs- og fattigdomssiden samt børns rolle i et forældreperspektiv vil jeg forsøge at kombinere børneforbrugsforskningen med børnefattighedsforskningen for dermed at skabe en nuanceret indsigt i udsatte familiers ”skæve” forbrugsprioriteringer.

⁴ Sloths studie viser dog også, at der er en gruppe af børn, der føler materielle afsavn og derfor ikke ser sig i stand til at opretholde en facade som ”normal”.

⁵ Hussain (2004) viser i sit studie af udbredelsen af børnefattigdom i Danmark 2002, at omkring 90.000 danske børn lever i relativ fattigdom. Det skal dog bemærkes, at relativ fattigdom her er opgjort på baggrund af to mål for familiens indkomst (under hhv. 50 og 60 pct. af medianen), mens indeværende studie definerer økonomisk udsatte familier ud fra rådighedsbeløb.

Forbrugets sociale betydning

Forbrug har ifølge Douglas og Isherwood (1979) både en økonomisk og en kulturel dimension. Den kulturelle dimension indebærer bl.a., at forbruget i nogle sammenhænge fungerer som kommunikative symboler og dermed bliver bærende elementer i børn og voksnes sociale liv. Både det materielle og det sociale forbrug kan således være adgangsgivende i forhold til at deltage i forskellige former for socialt liv, og være vigtige elementer i skabelsen af tilhørsforhold. Det ikke at have en bestemt materiel ting (f.eks. mobiltelefon) eller ikke at have et bestemt socialt forbrug (f.eks. at gå til dans) kan derfor i nogle sammenhænge blive ensbetydende med ”at være udenfor”, hvilket kan føre til en slags eksklusion fra det sociale liv, man gerne ville være inkluderet i. Begreberne inklusion og eksklusion handler imidlertid ikke kun om, hvorvidt man kan være rent fysisk tilstede i en bestemt social sammenhæng, men derimod om, hvorvidt man selv og andre betragter en som integreret eller deltagende modsat det at være i en outsiderposition. Når man grundet manglende økonomiske midler finder det vanskeligt at opretholde et socialt liv på nogenlunde almindeligt niveau, og dermed ofte havner i en outsidersituation, kan det kategoriseres som relativ fattigdom (Hussain 2003).

I analysen af den danske empiri må de økonomisk udsatte forældres rolle som formidlere af en stor del af det børnerelaterede forbrug ses i lyset af den generelle danske ”børnerigdom”. At børn generelt har et betydeligt materielt og socialt forbrug giver naturligt de udsatte forældre et incitament til ”at holde deres børn på niveau”. For de fattige danske forældre er børnenes risiko for at havne i en outsiderposition da også en betydelig bekymring. Specielt to områder af børneforbruget fremstår som problematiske for de udsatte børnefamilier. Det ene er teknologi, og det andet er det sociale forbrug, specielt i forhold til udflugter og oplevelser. De to første afsnit i den empiriske gennemgang er med udgangspunkt i outsiderproblematikken koncentreret om henholdsvis teknologiens indtog i børnelivet og det sociale forbrugs betydning for børnene. Det tredje afsnit af den empiriske gennemgang omhandler forældrenes overvejelser omkring prioriteringerne af familiens forbrug med særligt fokus på betydningen af både egne og omgivelsernes moralske vurderinger og diskurser. Den sidste del af den empiriske analyse er således særligt koncentreret om angsten for, at familiens fattigdom bliver synlig.

Teknologiens indtog i børnelivet

Når teknologi fremstår som et problematisk område for de økonomisk udsatte børnefamilier, hænger det dels sammen med, at dette er et område, som er vokset meget de senere år, ikke mindst i forhold til børneforbruget (Hansen m.fl. 2002). For ti år siden havde størstedelen af danske børn ikke adgang til hjemmecomputer med internet, egen mobiltelefon, spillemaskiner osv. Kombinationen af den voksende teknologiinteresse og efterspørgsel blandt børnene og teknologiens relativt høje nyanskaffelsespriser samt dens hurtige forældelse er vanskelige betingelser for børnefamilier med stram økonomi. Alt sammen vilkår der forværres yderligere af, at de økonomisk udsatte forældre generelt ikke har et arbejde, der stiller f.eks. computer og mobiltelefon til rådighed eller giver fordelagtige købs- eller arvemuligheder i forhold til brugt teknologi. Et generelt træk for de udsatte familier er således, at selve adgangen til anskaffelsen af teknologi, ny såvel som brugt, ofte er vanskelig.

Da Lise bliver spurgt, hvordan hun har fået råd til at købe en playstation 2 til sine børn svarer hun:

L: Det skal kunne lade sig gøre, altså fordi... der er det igen det der med, det er sgu synd, hvis de ikke kan være med. Eller hvis de har legekammerater med hjemme eller de er syge eller det øser ned, så kan de også være med. (Lise, kontanthjælpsmodtager og mor til 5 børn)

For Lise handler anskaffelsen af en playstation meget om, at børnene ikke skal opleve at være i en outsiderposition, de skal også kunne *være med*, og hun ser spillemaskinen som en god underholdning i de situationer, hvor man er "tvunget" til at være indenfor. De relativt dyre spillemaskiner (Playstation, Nintendo, Gamecube og Gameboy) er ret udbredte i de økonomisk udsatte familier, på trods af, at de er dyre at anskaffe. En anden af de udsatte familier gør imidlertid opmærksom på, at sådanne spillemaskiner kan betragtes som en rationel investering, hvis man er tvunget til at sidde meget hjemme, fordi der ikke er så mange penge til socialt forbrug. Bruger man en playstation meget, er der over tid tale om en populær og økonomisk underholdningsform (ligesom fjernsynet er det),

specielt når man formår at skaffe sig spil på alternativ vis, hvilket er et særtræk for de udsatte familier⁶.

Når de udsatte forældre finder det vanskeligt at holde deres børn ”på niveau” i forhold til den gængse teknologistandard, er det ikke fordi, at de ikke ønsker at støtte denne del af forbruget, næsten tværtimod⁷. I nogle tilfælde opfattes teknologien nærmere som en nødvendighed for børnene, dette er f.eks. tilfældet for Line, der er mor til en datter på 10 år:

L: Det er mest på grund af, at hun skal jo have en computer på et eller andet tidspunkt på grund af sin skole. Vi har kun haft den i 14 dage ... (Line, økonomisk udsat mor til 10 årig pige)

For Line er computeren et basalt behov for de større skolebørn. Den er et redskab på linie med blyanten og lommeregneren, og det er i højere grad Line end hendes datter, der har været drivkraften bag anskaffelsen af den brugte computer. Den svenske forbrugsforsker Thorbjörn Hjort opererer med en opdeling i materiel og social nødvendighed for at opretholde en ”normal” levestandard (Hjort 2004). Børns teknologiske behov kan anskues som værende socialt nødvendige for at være aktivt deltagende i store dele af et børne- og ungdomsliv. Man kommunikerer via mobiltelefon og computer, og man er sammen om f.eks. at spille playstation, computer, se fjernsyn eller at høre musik. Er man som barn i dag ikke nogenlunde ”teknologisk opgraderet”, er der fare for at komme til at indtage en outsiderposition, idet teknologi i flere sammenhænge kan betragtes som et basalt behov for at kunne deltage i barndommens forskellige former for læring og socialt liv. Dette studie af de økonomisk udsatte børnefamilier peger også i retning af, at barndommens basale behov er udvidet, specielt i forhold til teknologi, og mange af de udsatte familier kæmper for at følge med i denne udvikling⁸ og derved undgå, at børnene havner i de uønskede outsiderpositioner.

⁶ De udsatte familier låner spil på biblioteket, bytter med familie og venner og køber spil i fællesskab (”delespil”).

⁷ Det skal dog bemærkes at forældreopbakningen ikke er helt så entydig, hvad angår mobiltelefoner, som er ekstremt efterspurgt af skolebørnene.

⁸ Det skal dog bemærkes, at alle børnene har adgang til fjernsyn og til video eller dvd, og at en del af børnene har også deres egne apparater på værelset, hvilket er generelt for danske børn. Over 93% af danske børn har adgang til fjernsyn hjemme. 64% af de 11-12 årige og 72,4% af de 13-15 årige har eget fjernsyn på værelset (Hansen m.fl. 2002).

Hansen m.fl. (2002) påpeger i sine studier af danske børns opvækst som forbrugere, at børn generelt mister interessen for traditionelt legetøj omkring 10 års alderen, hvorefter de i højere grad fatter interesse for teknologi, venindesnak og modetøj. Vi genfinder dette mønster i vores interviewmateriale, om end det ikke er alle børn, der følger det.⁹ Så længe børnene interesserer sig for det mere traditionelle legetøj, giver stort set alle undersøgelsens forældre udtryk for, *at børnene ikke mangler noget, at de har rigeligt* eller endda, *at de har for meget*, men meget tyder på, at det er vanskeligere for de økonomisk udsatte forældre at dække behovet for de lidt større børn. Der bliver f.eks. ikke råd til en computer ved at spænde livremmen ind et par måneder, og forældrenes reelle muligheder for at sikre, at deres børn teknologisk ”er med på vognen”, dvs. kun lige klarer at følge med den teknologisk udvikling, er således begrænsede, specielt i forhold til den dyre ende af teknologien. De udsatte familier, der har computer, har oftest fået eller købt den brugt og/ eller billigt via deres netværk eller anskaffet den i en tidligere periode af deres liv, hvor den økonomiske situation var anderledes.¹⁰ Disse alternative måder at anskaffe sig forbrugsgoder på går igen i forhold til de økonomisk udsattes børns øvrige teknologi, som f.eks. mobiltelefoner, fjernsyn, videoer. Tilsyneladende handler det mere om at have de forskellige former for teknologi, end det handler om at have det sidste nye. De økonomisk udsatte forældre kæmper med andre ord for at få børnene forbrugsmæssigt med, men ikke for at få dem frem i forreste række¹¹.

Når børnene også skal have noget ud af livet

I de udsatte familier fremstår børnenes sociale forbrug som det mest problematiske forbrugsfelt, specielt i forhold til oplevelser og udflugter. En del af forældrene føler ikke, at de kan dække børnenes behov i denne retning, og flere giver udtryk for, at det *gør ondt* at skulle sige nej så ofte.

⁹ Nogle af børnene over ti år er f.eks. meget optagede af deres sport, og af at være ude og lege.

¹⁰ Alle børnene fra de etablerede familier har adgang til en computer med internetadgang, i de økonomisk udsatte familier har ¾ af børnene adgang til en computer, men ikke alle med internet.

¹¹ Dette støttes af Sloths (2004) børneperspektiverede studie, hvor flere af børnene giver udtryk for, at det vigtigste for at kunne ”være med” er at have f.eks. en mobiltelefon. Hvor ny modellen er, er derimod ikke så afgørende for at opnå deltagelse.

Når det smerter forældrene at spare på dette område, hænger det tilsyneladende sammen med, at der er en vis portion livskvalitet forbundet med oplevelser.

Da Ditte bliver spurgt om, hvad hun ville købe, hvis hun lige pludselig fik 3000 kr. ekstra, svarer hun:

D: Nææ – jeg ville hellere tage dem (børnene, red.) med et eller andet sted hen. Så de også føler de får noget ud af det (Ditte, førtidspensionist og mor til to børn)

Naja, der er enlig mor til seks børn giver også udtryk for, at det at komme på ferie (til Badelandet Lalandia) en uge om året er noget børnene *lever på* og derfor er af rigtig stor betydning. Og Janne, der er mor til to giver udtryk for, at hun nogle gange tager børnene med i biografen eller på McDonald's sidst på måneden, selvom hun dårligt har råd, så hendes børn også kan komme og sige: "I dag har jeg oplevet noget."

Janne er langt fra den eneste af de udsatte forældre, der vælger at prioritere børnenes oplevelser, selvom budgettet i virkeligheden ikke kan rumme det. Shira forklarer f.eks. baggrunden for, at familien valgte at tage en tur i Tivoli således:

S: Altså vi kan jo ikke gøre det, for vi skal bruge de penge vi har, men vi har gjort det, selvom vi skulle bruge pengene – jeg kunne ikke bære at sige: Nej vi har ikke råd til det. Så vi har lige været i Tivoli og brugt mange penge, og (lidt flovt) hvad skal vi nu spise? (Shira, kontanthjælpsmodtager og mor til to børn)

Det virker relevant at spørge, om de udsatte forældre kan karakteriseres som irrationelle forbrugere på dette område? På den ene side kan det ud fra en traditionel økonomisk rationalitetsforståelse virke ganske irrationelt f.eks. at gå i Tivoli eller i biografen, hvis man som konsekvens heraf så dårligt har råd til mad sidst på måneden. På den anden side er der sjældent tale om uovervejede handlinger, men derimod om, at forældrene forsøger at gøre det bedste for børnene, idet de ønsker at give børnene adgang til at gribe det "livet har at byde på" i form af underholdning og oplevelser.

Under alle omstændigheder fanges de udsatte forældre nemt i et krydspres. På den ene side bliver de nemt vurderet til at være irrationelle konsumenter, når prioriteringen af børnenes behov får konsekvenser for de

faste udgifter eller husholdningen¹², en kategorisering mange af de udsatte forældre bevidst forsøger at undgå (jævnfør nedenstående kapitel om det moralske forbrug). På den anden side vil de deres børn det bedste, og en vigtig del af glæden ved livet findes tilsyneladende i de små familieudflugter og dertilhørende oplevelser. At udelukke børnene fra denne del af det sociale forbrug udelukker dem fra en værdifuld del af livet, og forældrene kan frygte, at deres børn bliver outsiders i en mere bred forstand, en slags *defekte forbrugere* (Bauman 1997). Ifølge Sloths (2004) børneperspektiverede studie er manglen på fælles familieudflugter og oplevelser da også et betydeligt afsavn for økonomisk udsatte børn, og i særdeleshed for de mindste børn. Udvidelsen af barndommens basale behov ser således også ud til at være relevant i forhold til det sociale forbrug, og diskussionen om, hvorvidt det giver mening at betragte f.eks. biografbesøg, McDonald's middage eller ture til forlystelsesparker som værende socialt nødvendige i et dansk (eller nordisk?) børneliv¹³ presser sig på.

Det er imidlertid afgørende at slå fast, at der i dette studie ikke er noget der tyder på, at forældrenes forbrug med nogen rimelighed kan karakteriseres som irrationelt, idet der oftest er tale om bevidste prioriteringer. De udsatte forældre forsøger at tilgodese alle børnenes behov, og de (basale) sociale behov regnes i nogle sammenhænge for vigtigere end de basale materielle behov. Dermed ikke sagt, at det er fornuftigt at prioritere Tivoliture eller mobiltelefoner højere end mad, vurderingen af fornuften i forbruget afhænger af øjnene der ser. Set fra de udsatte forældres øjne kan en biograftur og ris og rugbrød de sidste dage på måneden i nogle situationer være en bedre løsning, end ingen biograftur og bedre kost hele måneden. Det afgørende i forståelsen af udsatte familiers forbrug er, at de intrafamiliære fordelinger, der udefra set kan forekomme irrationelle i mange sammenhænge, kan være motiveret af forældrenes ønske om at dække så mange af børnenes basale behov som muligt socialt såvel som materielt.

¹² Både lærere fra en lokale skole og den lokale beboerrådgiver giver udtryk for, at en del af forældrene i området har et irrationelt forbrug (de køber Pokémonkort, mobiltelefoner eller mærketøj, men giver ikke barnet madpakke med i skole. Forældrene ryger, men har ikke råd til at betale for en lejr tur, eller forældrene køber en dyr konfirmationsgave, men har ikke råd til at betale huslejen).

¹³ Det skal dog bemærkes at gratis eller meget billige oplevelser (f.eks. biblioteket, naturen og den lokale svømmehal) også spiller en afgørende rolle i børnefamiliernes liv.

Det moralske forbrug

Et særtræk ved de økonomisk udsatte forældre er, at mange af dem i høj grad er styret af, hvorledes de tror, at andre mennesker opfatter dem, deres børn og familiens forbrug¹⁴. Børnene fra de udsatte familier kommer til at spille en særlig rolle i denne sammenhæng, da de fleste udsatte forældre er optagede af, hvordan børnene tager sig ud. At børnene fra de økonomisk udsatte familier ofte indtager rollen som familiens ansigt udadtil er særligt tydeligt, når man ser på indkøbet af tøj.

Da Line bliver spurgt, hvorledes hun prioriterer i forhold til indkøb af tøj svarer hun:

L: Jeg køber aldrig tøj til mig selv. Det har jeg ikke råd til, men min mor køber nogle gange bluser til mig. Jeg har lige købt tøj til min datter nede i Kvickly, sådan noget pænt sommertøj. Ellers køber jeg nogle gange i Føtex, når de har noget på tilbud – altså noget der er pænt. (økonomisk udsat mor til datter på 10 år)

Da samtalen efterfølgende falder på muligheden for at arve børnetøj, giver Line udtryk for, at hun godt kan lide, at datteren får nyt tøj, *hun skal ikke gå i arvetøj*.

Lines tøjprioriteringer er meget repræsentative for en stor del af de udsatte forældre. De køber stort set ikke tøj til sig selv (specielt ikke mødrene), men arver eller får ofte lidt af den nærmeste familie. Børnenes tøj bliver fortrinsvist købt i supermarkederne, og en stor del af forældrene foretrækker, at børnene ikke går for meget i arvet tøj på trods af, at de selv i høj grad benytter sig af denne strategi¹⁵. Hvad der er godt nok til mor (eller far) er således langt fra altid godt nok til børnene. En del af forklaringen på favoriseringen af børnenes tøj kan findes dels i forældrenes bevidsthed om, at børnenes ydre forbrug indgår i vurderingen af familien og ikke mindst i vurderingen af forældrenes kompetencer. Og dels i, at de

¹⁴ Dette er i modsætning til undersøgelsens etablerede forældres forbrug, der i langt højere grad er styret af personlige præferencer.

¹⁵ Det skal dog bemærkes, at enkelte af de udsatte familier praktiserer at købe børnetøj på deres arrangerede gårdloppemarkeder og tøjparties, samt at flere af børnene fra de udsatte familier (også de mindre) udtrykker modstand i forhold til at gå med lavpris, arvet eller genbrugstøj. Samlet set tyder det på, at de udsattes børn går mindre i arvet tøj end de etableredes børn, til gengæld bliver børnetøjet til de udsattes børn oftest købt i supermarkeder, mens det tøj der købes til de etableredes børn ofte er af højere kvalitet.

økonomisk udsatte forældre selv sætter en ære i, at deres børn ser pæne ud. På den ene side motiveres forældrene således af frygten for omgivelsernes negative bedømmelser, mens de på den anden side også selv har taget de moralske forestillinger om, hvordan børnene ”bør” se ud til sig som deres eget ideal. Flere af de udsatte forældre udtrykker dette meget eksplicit:

J: Altså de skal være pæne i tøjet, og det har jeg haft meget med, fordi jeg var enlig mor. Der skal ikke ret meget til før folk kigger skævt. Så de skal være pæne og rene i tøjet. Ikke nyt altid, men de skal ikke ligne sådan nogle lazaroner der. (Janne, i aktivering og mor til to)

K: Karsten siger tit, hvorfor tager du ikke bare trimmeren ... men nej det vil jeg ikke, de skal sgu klippes ordentligt.

I: De skal se ordentlige ud?

K: ja, det er vigtigt for mig, når jeg ikke har noget i forvejen, at de har rent tøj på, at der ikke er huller i ... pæne rene. (Karin, i fleksjob og mor til to)

Den økonomiske udsathed genererer tilsyneladende en følelse af at være vurderet på sine børns ydre, og dette studie tyder på, at de økonomisk udsatte mødre, der er alene med børnene, rammes dobbelt hårdt i forhold til følelsen af konstant at blive vurderet på sine børn. Ifølge Halskov (1999) bliver enlige mødre generelt mødt af negative forventninger i forhold til deres kompetencer som forældre, uanset deres økonomiske situation. Da der ikke er enlige mødre blandt de mere velstillede børnefamilier i dette studie, har det imidlertid ikke været muligt at efterprøve Halsskovs udsagn. Under alle omstændigheder er det imidlertid afgørende for de udsatte forældre, at familiens økonomiske situation ikke bliver synlig for omverdenen via deres børn. De går ikke efter at give børnene det dyreste eller det smarteste, men forsøger at sikre, at børnene ikke ”falder igennem”, idet hele familien da er i fare for stigmatisering. Meget tyder således på, at de økonomisk udsatte forældre forsøger at balancere i et moralsk forbrugsfelt, hvor tøjet helst ikke må anskaffes for billigt (som arve- eller genbrugsbutikkernes tøj), men på den anden side heller ikke må være for dyrt, da de i så fald risikerer at blive bedømt som irrationelle forbrugere. Flere af lærerne på den lokale skole giver f.eks. udtryk for ”undren” over de økonomisk udsatte familiers økonomiske prioriteringer, hvis børnene har dyre mobiltelefoner, går i dyrt mærketøj

osv. Børnenes pæne, men ikke prangende ydre forbrug kan derfor ses som familiens værn mod en negativ ekstern bedømmelse, ikke bare af de konkrete forbrugsvalg, men også i forhold til de enkelte familiededlemmers personlige karakter og kompetencer.

I lyset af muligheden for, at familien som konsekvens af børnenes ydre forbrug, mødes af negative bedømmelser, bliver det nemmere at forstå de udsattes forældres favorisering af det børnerelaterede forbrug. En favorisering der sætter afgørende begrænsninger i forhold til de udsatte forældres personlige forbrug. Som tidligere nævnt nedprioriteres de økonomisk udsatte forældres tøjforbrug i udpræget grad for, at der kan blive penge til børnetøjet, men undertrykkelsen af de udsatte forældres personlige behov spænder imidlertid langt mere vidt. Vi ser således tydelige tendenser til, at forældrenes sundhed underprioriteres for at kunne imødekomme børnenes behov, hvilket også var tendensen i Kochuyts belgiske studie (Kochuyt 2004). Flere af de udsatte forældre undlader at købe lægeordineret medicin til sig selv, og tandlægebesøg er generelt underprioriterede blandt de udsatte forældre¹⁶, ligesom den del af de udsatte forældres sociale liv, der koster penge, er det¹⁷.

Man skal imidlertid ikke foranlediges til at tro, at de økonomisk udsatte forældres incitament til at skævvride familiens forbrug udelukkende kan forklares rationelt. Det handler ikke blot om, at børnene undgår at havne i en outsiderposition eller om, at hele familien i højere grad undgår stigmatisering ved at favorisere det synlige børnerelaterede forbrug. Zelizers (1994) påstand om, at Vestens børn er *emotionally priceless* for deres forældre, har også en betydelig forklaringskraft i denne forbindelse. Karin, der er økonomisk udsat og mor til to, giver udtryk for, at det altid er børnene, der bliver prioriteret og aldrig hende og tilføjer:

K: For mig er det vigtigt at mine unger har, hvad de skal have. Så har jeg det godt. (Karin, i fleksjob og mor til to)

¹⁶ Man skal dog være opmærksom på, at tandlægeskræk også kan være årsag til, at de udsatte forældre udsætter eller undlader at gå til tandlægen. Dette er særligt sandsynligt, hvis man i en periode har underprioriteret at komme til tandlæge, og dermed forventer at tandlægen vil udtrykke beklagelse, eller at man ved, at man f.eks. skal bores eller have lavet andre store behandlinger, hvorved regningen også stiger. Der kan således være tale om en ond cirkel, idet underprioritering af tandlægebesøg udløser nogle negative effekter, der ofte forstærkes over tid.

¹⁷ En anden ting, der underprioriteres i de udsatte familier, er husforsikringer.

Det er således afgørende at bide mærke i, at børn og forældres trivsel ikke er uafhængige størrelser, men derimod gensidigt forstærkende. Børnenes trivsel kan derfor ses som et parameter for forældrenes trivsel, idet børnenes trivsel smitter af på forældrene.

Konklusion

Udgangspunktet for dette studie var at opnå en dybere forståelse for økonomisk udsatte børnefamiliers interne fordelingsstrategier. Denne problemstillingen var motiveret af en undren over den meget i øjenfaldende favorisering af det børnerelaterede forbrug i familier med få økonomiske midler til rådighed. En skævvridning i forbruget, der ikke kunne genfindes i de mere velstillede familier. Ved at give stemme til børneforældrene er det imidlertid blevet klart, at de økonomisk udsatte familiers favorisering af det børnerelaterede forbrug i høj grad er et resultat af overvejede og bevidste handlinger fra forældrenes side.

De økonomisk udsatte forældres motivation til at foretage den skæve intrafamiliære fordeling dannes i spændingsfeltet mellem forbrug, børn og udsathed, og der er således tale om en række gensidigt forbundne forklaringsfaktorer. Forældrene meget optagede af, at gøre det bedste for deres børn.¹⁸ Den stramme økonomi i de udsatte familier giver ikke mulighed for at realisere ønskesituationen, hvor både børn og forældres behov tilgodeses. I de udsatte familier opleves ”det bedste for børnene” derfor ikke altid foreneligt med, at forældrenes behov kan tilgodeses. Eftersom barndommens basale behov er udvidet, og det børnerelaterede forbrug i denne forbindelse er blevet væsentligt mere omkostningsfuldt specielt i forhold til det sociale forbrug, samt hvis man har større teknologiinteresserede børn, føler forældrene ikke, at de kan reducere det børnerelaterede forbrug yderligere, uden at det går ud over børnene. Dele af det børnerelaterede forbrug, som ikke tidligere har været betragtet som basale behov, får således karakter af at være socialt nødvendigt. Og i deres bestræbelser på at undgå, at deres børn havner i en outsiderposition, vælger de udsatte forældre dels at nedprioritere egne behov og dels at prioritere, så der bliver råd til lidt af det hele. De basale materielle behov, der

¹⁸ Med det bedste menes ikke, at børnene i alle situationer skal have det bedste som kan fås, men bundet i forældre og børns normative vurderinger af, hvad der er godt i et børneliv. Det skal bemærkes at det store forældreengagement i forhold til at gøre det godt for børnene er karakteristisk for både de økonomisk udsatte og de velstillede forældre.

traditionelt set er blevet regnet for værende mest livsnødvendige, ligestilles i de økonomisk udsatte familier ofte med sociale behov, der også har fået karakter af at være basale behov. Mad rangerer derfor ikke nødvendigvis højere end oplevelser i de økonomisk udsatte familiers behovsprioritering.

Kombinationen af forældrenes store følelsesmæssige engagement i deres børn og den stadige udvidelse af barndommens basale behov fører til skævvridningen i de økonomisk udsatte familiers forbrug. Set i en generel dansk kontekst er der dog ikke noget, der tyder på, at de udsattes børn er kendetegnet ved et specielt stort materielt og socialt forbrug. Der er nærmere tale om en slags ”kunstig velstand”, idet børnene fra de økonomisk udsatte familier relativt set har et meget stort forbrug, på bekostning af forældrenes forbrug. Empirien viser da også, at de økonomisk udsatte forældre er optagede af at få deres børn forbrugsmæssigt hænger med, men ikke af at få dem frem i forreste række. Groft sagt kan man sige, at børnene nærmer sig ”normalen”, mens forældrene nærmer sig den absolutte fattigdom.

En tredje faktor, der spiller ind på skævvridningen af forbruget i de økonomisk udsatte familier, er de eksterne moralske vurderinger, som mange af forældrene i en eller anden grad frygter. Opprioriteringen af børnenes synlige forbrug (f.eks. tøj, hår, madpakker, fritidsinteresser osv.), der sikrer, at børnenes ydre ikke umiddelbart afslører familiens økonomiske situation, kan gavne på to fronter. Dels undgår børnene at skille sig ud fra mængden, hvilket børn generelt kun finder interessant, hvis det er selvvalgt, og dels friholdes familien, og ikke mindst forældrene fra omgivelsernes moralske vurderinger. Dette er dog en hårfin balance, da f.eks. dyrt mærketøj på et barn fra en økonomisk udsat familie, også kan opfattes som irrationelt forbrug, hvis der er andre synlige områder af forbruget, der bliver opfattet som underprioriterede. Alligevel er det værd at overveje, om ikke de udsatte familier umiddelbart oplever, at der er mest vundet ved at prioritere børnenes behov på bekostning af forældrenes behov, idet denne prioritering rummer muligheden for positivt afkast både for børn og forældre.

Skævvridningen i de økonomisk udsatte familiers forbrug er langt hen ad vejen en bevidst strategi, der får økonomien til at løbe rundt samtidigt med, at børnene i mange sammenhænge undgår at indtage en uønsket outsiderposition, hvorved deres trivsel højnes også til gavn for forældrene. På kort sigt kan der således være meget vundet ved at favorisere det børnerelaterede forbrug i de økonomisk udsatte familier. Til gengæld kan det være relevant at sætte spørgsmålstegn ved de mere langsigtede

konsekvenser af skævvridningen af de intrafamiliære prioriteringer. Hvilken betydning kan det f.eks. få for børn altid at blive regnet som første prioritet i familien? Eller for forældrene at være nærmest ”ikke-forbrugende” i et forbrugssamfund? I en tid hvor danske forældre med jævne mellemrum kritiseres for at sætte for få grænser, og for at feje alle forhindringer af vejen for deres børn, således at børnene ikke selv bliver i stand til at håndtere konflikter og modgang, er det måske værd at overveje, om de økonomisk udsatte forældres opprioritering af børnebehovene kan være medvirkende til at bringe børnene i en særlig risikogruppe?

Eller det kan være relevant at overveje, hvorvidt ”de ikke-forbrugende” forældre øger risikoen for at ende som en marginaliseret gruppe i forhold til det omgivende samfund, og dermed forværrer deres chancer for f.eks. at opretholde en fast tilknytning til arbejdsmarkedet eller for at indgå i netværk med almindeligt forbrugende mennesker.

Litteratur

- Bauman, Z. 1997 (2002). *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*. Hans Reitzels Forlag.
- Bonke, J. 1997. *Hans ægteskab/ hendes ægteskab – de økonomiske beslutninger i familier og hjemmeservice*. 97:15 Socialforskningsinstituttet.
- Douglas, M & Isherwood, B. 1979 (1996). *The World of Goods – Towards an Anthropology of Consumption*. Routledge.
- Halskov, T. 1999. Trængte eneforsørgerfamilier – ny underklasse, antifeministisk ”backlash” eller restgruppe. I: Dencik, L. Og P. Schultz Jørgensen, red. *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels forlag.
- Hansen, F. m.fl. 2002. *Børns opvækst som forbrugere*. Samfundslitteratur.
- Hjort, T. 2004. *Nödvändighetens pris – konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lunds Universitet, Socialhögskolan.
- Hussain, A.M. 2003. *Børnefattigdom i danske kommuner 1984-2001*. Socialforskningsinstituttet og Red Barnet.
- Hussain, A.M. 2004. *Børnefattigdom i Danmark 2002*. Socialforskningsinstituttet og Red Barnet.
- Kochuyt, T. 2004. Giving away one’s poverty. On the consumption of scarce resources within the family. *The Sociological Review* 52 (2): 139-161.
- Sloth, D.A. 2004. *Færre penge end andre børn – Interviewundersøgelse med børn fra familier med lav indkomst*. København: Red Barnet.
- Zelizer, V.A. 1994. *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*. Princeton University Press.

Kontaktadresse:

Ritt Nygaard
Instituttet for Fremtidsforskning
Nørre Farimagsgade 65, DK-1364 København K, Danmark
e-post: rny@cifs.dk

R